

“TEHADDÎ” ÂYETLERİNİN NÜZÛL KRONOLOJİSİNE DAİR FARKLI BİR YAKLAŞIM (*)

Mehmet SALMAZZEM (**)

Öz

Klasik ve modern dönem birçok tefsir kitabında, “tehaddî” bildiren âyetlerin nüזül kronolojisi hakkında benzer görüşlere rastlamak mümkündür. Bu konudaki hâkim görüşe göre sırasıyla; Kur’ân muarızlarından Kur’ân’ın tamamı, on sûre ve birer sûre benzerini getirmeleri istenerek onlara meydan okunmuştur. Ne var ki Menâr Tefsir’i yazarlarından Reşîd Rıza’ya göre tehaddî âyetlerinin nüזül sıralamasında, böyle bir aşama söz konusu olmamıştır. Tehaddî âyetlerinin geçtiği sûrelerin bağlam ve nüזül kronolojilerine bakıldığında Reşîd Rızâ’nın bu husustaki görüşünün isabetli olduğu kanaatindeyiz. Bu makalede, tehaddî âyetlerinin nüזül kronolojisi hakkında geleneksel anlayıştan farklı bir yaklaşım sergileyen Reşîd Rıza’nın görüşü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tehaddî, Nüzûl Sırası, İ’câz, Menâr, Reşîd Rıza.

A Different Approach on the Chronology of “Tehaddî” Verses

Abstract

In many exegeses of Qur’an of classic and modern era, it is possible to come across with similar views about the chronology of revealing the verses which signs "tehaddî". According to consensus on this issue, respectively Qur’an challenges the opponents by asking them to bring something similar to the entire of the Qur’an, to ten surah, or one surah. However, One of the writers of Menâr tafsir; Rashid Rıda objects this view. When the chronology of revealing and the context of the verses which challenges (tehaddi) are checked, it can be seen that Rashid Rıda is right in his view. In this article, exhibits a different approach from the traditional understanding about of the chronology of tehaddî verses which revealing by Rashid Rıda will be discussed.

Keywords: Challenge, Chronology of Revealing, Miracle Menâr, Rashid Rıda.

*) Bu makale, “MODERN DÖNEM TEFSİRLERDE KUR’ÂN İ’CÂZİ (MENÂR ÖRNEĞİ)” adlı doktora çalışmasına dayalı olarak hazırlanmıştır.

**) Dr. Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri (e-posta: beyazmelekler25@gmail.com)

1. GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim'in benzersiz niteliğini ifade eden i'câz meselesinin önemli konularından biri olan "tehaddî" olgusu, Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli âyetlerde zikredilmektedir. Türkçede "meydan okuma" olarak ifade edilmesi mümkün olan tehadînin yer aldığı âyetlerin sayısı, bu âyetlerin ihtiva ettikleri mesajları ve benzeri konular hakkında müfessirlerin yanı sıra i'câz meselesini araştıran bazı âlimler arasında görüş farklılıkları olmuştur. Nitekim bu husustaki tartışmalardan biri, tehadî âyetlerinin nüzûl kronolojisi ile ilgilidir. Klasik ve modern dönem müfessirlerinin çoğuna göre tehadî âyetleri, çoktan aza doğru bir sıralama ile nazil olmuştur. Fakat modern dönem müfessirlerinden Reşîd Rıza, *Menâr Tefsir*'inde bu görüşe çeşitli argümanlar ileri sürerek karşı çıkmaktadır.

Bu makalede, tefsir ilminin önemli konularından olan i'câz meselesi ile doğrudan ilişkili olan tehadî âyetlerinin nüzûl kronolojisi hakkında yapılan tartışmalar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, tehadî âyetleri ve tehadî âyetlerinin nüzûl sıralaması hakkında klasik ve modern dönem bazı müfessirlerin yanı sıra, özellikle modern tefsir hareketinin önemli isimlerinden olan Reşîd Rıza'nın görüşlerine *-Menâr Tefsir*'i ekseninde- yer verilecektir. Makalemizin ana hedefi bu husustaki görüşleri tespit etmekle beraber bunları çeşitli açılardan analiz etmektir.

2. TEHÂDDÎ

"tehadî" kavramı, Kur'ân, hadis, sahabe sözleri hatta tabiinin sözlerinde bulunmamaktadır. Fakat hicrî üçüncü asırda yazılan kaynaklarda "tehadî" kavramının kullanıldığı bilinmektedir.¹ Etimolojik olarak "حَدِي /H-d-y" filinden türeyen "tehadî" sözlükte, birini herhangi bir işte geçmek, onu yenmek; yarışmak ve rekabet etmek gibi anlamlara gelir.² Terim olarak tehadî, genel anlamda bir şahsın herhangi bir konuda başkasının aciziyetini ortaya koymak ve ona galebe gelmek amacıyla yaptığı meydan okuma olarak³ tarif edilse de hususi manasıyla daha çok "ortaya koyduğu mu'cizelerin benzerini getirmeleri hususunda Hz. Peygamber'in insanlara meydan okuması" olarak tanımlanmaktadır.⁴ Fakat her ne kadar söz konusu tanımda tehadî kaydı, tüm mu'cizeleri için ifade edilse

- 1) Ebû Fehr Mahmûd Muhammed Şakir, *Medâhilu İ'câzi'l-Kur'ân*, Metbaatu'l-Medenî, Kahire, trs., s. 20.
- 2) Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Abdulhamîd Hendâvî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2002, C. 1, s. 296; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sadır, Beyrût, 1993, C. 14, s.168; Muhammed Murteza el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mustafa el-Hicâzî, et-Turâsu'l-'İlmî, Kuveyt, 2001, C. 37, s. 409-410.
- 3) Bedreddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahîm, Dâru't-Turâs, Kahire, 1984, C. 2, s. 91.
- 4) Muhammed b. Hasan, İbn Akil Mûsa, *İ'cazu'l-Kur'âni'l-Kerîm Beyne'l-İmam es-Suyûtî ve'l-'Ulemâ*, Dâru'l-Endülüs el-Hadra, Cidde, 1997, s. 34; benzer tanımlar için bkz.: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1979, C. 1, s. 267.

de Hz. Peygamber’in çoğu mu‘cizesinin hatta Kur’ân dışındaki mu‘cizelerinin tehadđî bildirmedigini iddia edenler de olmuştur.⁵ Esasen bir kısmı tehadđî bildirmese de istisnasız peygamberlerin gösterdikleri tüm mucizelerin benzersiz olduğunu söylemekte yarar vardır. Zira mucizelerin asıl amacı benzersiz nitelikleriyle peygamberleri tastik etmektir.⁶ Aksi halde yapısal olarak benzeri yapılabilen bir mucizenin sıradan gelişmelerden bir farkı kalmaz ve mucizeyle gerçekleştirilmek istenen nübüvvetin hakikati gibi amaçlardan bahsedilemez.

Diğer taraftan Kur’ân’ın tehadđî bildirme niteliğini Araplara indirgeyen tanımların yapıldığı⁷ görülmekle beraber, Kur’ân’ın benzersizliğiyle yapılan meydan okumanın Araplar dışındaki herkes için geçerli olduğunu savunanlar çoğunluktadır. “*De ki: Andolsun, bu Kur’ân’ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.*”⁸ âyetinin genel ifadesinden hareketle, Kur’ân’ın istisnasız akıl sahibi insan ve cin türünün her bireyine bütün i‘câz özellikleriyle meydan okuduğu belirtilmektedir.⁹ Kanaatimizce Kur’ân’ın i‘caz özelliğiyle doğrudan ilişkili olan tehadđî niteliğinin belli bir sınıfa, bölgeye ya da zaman dilimine indirgenmesi en başta Kur’ân’ın evrenselliğine aykırıdır. Kaldı ki Kur’ân’ın istisnasız herkes için i‘câz özelliğine sahip olması, klasik dönemin önemli i‘câz araştırmacılarından biri olan Rummânî (ö. 386/997) tarafından müstakil bir i‘câz vechi olarak kabul edilmiştir.¹⁰ Dolayısıyla Kur’ân’ın benzersizliği karşısında yalnızca Arapların aciz kaldığını ileri süren sınırlayıcı tanımların yapılmasının anlaşılır bir yönü yoktur.

2.1. Tehaddî Âyetlerinin Nüzûl Sırasıyla İlgili Tartışmalar

Kur’ân hakkında ileri sürdükleri çeşitli şüphelere karşı, hamiyetlerine de dokunarak Muarızların, ona bir numune ortaya koymalarını talep eden Kur’ân âyetlerine “tehadđî âyetleri” denilmektedir.¹¹

5) İbn Akil Mûsa, *İ‘câzu’l-Kur’ân*, s. 35.

6) Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr, et-Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘ân T’evîl-i Âyi’l-Kur’ân*, thk., Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 2001, C. 12, s. 343.

7) Enver Arpa, “*İ‘câzu’l-Kur’ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım*”, *AÜİFD*, Ankara, 2002, C. 43, S. 1, s. 85.

8) 17/İsrâ/88.

9) es-Seyyid Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizan fî Tefsîri’l-Kur’ân*, Çev. Vahdettin İnce, Kevser Yayınevi, İstanbul, trs., C. 1, s. 118-119; Aişe Abdurrahman bint eş-Şatî, *el-İ‘câzü’l-Beyânî li’l-Kur’ân*, Dâru’l-Meârif, Kâhire, trs., s. 70-71; Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, *min Revâii’l-Kur’ân*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût, 1999, s. 128-129.

10) Ebu’l-Hasan Ali b. İsa er-Rummânî, *en-Nuket fî İ‘câzi’l-Kur’ân*, (*Selâsu Resâil fî İ‘câzi’l-Kur’ân içinde*), thk. Muhammed Halefullah Ahmed ve Muhammed Zağlûl Selam, Dâru’l-Meârif, Mısır, trs, s. 75; Kur’ân’ın sadece belli bir dönem ve zümreye yönelik i‘câz özelliğine sahip olmadığını vurgulayan önemli isimlerden biri de Bakillânî’dir. Detaylı bilgi için bkz.: Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkillânî, *İ‘câzu’l-Kur’ân*, Dâru’l-Meârif, Mısır, 1971, s. 8-9.

11) Detaylı bilgi için bkz., Ebû Süleyman Hammad b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî, *Beyânu İ‘câzi’l-Kur’ân* (*Selâsu Resâil fî İ‘câzi’l-Kur’ân içinde*), thk. Muhammed Halefullah Ahmed ve Muhammed

Tehaddî âyetlerinin nüzûl kronolojisi hakkında ihtilaf bulunmakla birlikte tefsir ve belâgat âlimlerinin çoğuna göre bu âyetlerin nüzûl sırası şu şekilde olmuştur.

- “Yahut "Onu kendisi uydurdu!" mu diyorlar? Hayır, onlar iman etmezler.”; “Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz getirsinler.”¹² Bu âyetlerde Kur’ân’ın tamamıyla meydan okunmaktadır. Başka bir ifadeyle Kur’ân karşıtlarından O’nun tamamının benzerinin getirmeleri istenmektedir.
- “Yoksa, "Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin.”¹³ Bu âyette uydurulmuş da olsa benzeri on sûre ile meydan okunmaktadır.
- “Yoksa Onu (Muhammed) uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da (hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin”¹⁴ âyetinde de benzeri tek bir sûre ile tehaddîde bulunmaktadır.
- “Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) de çağırın.”¹⁵ Yûnus sûresinde olduğu gibi yeniden bir sûre ile meydan okunmaktadır.

“De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere ins ü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.”¹⁶ Bu âyet ise Kur’ân’a karşı gelenlerin aciziyetinin ve Kur’ân’ın da i’câzının ilanıdır.¹⁷ Cessâs (ö.370/981), Semerkândî (ö.373/983), Zemahşerî (ö.538/1144), İbn Kesîr (ö.774/1373) ve Suyûtî (ö. 911/1505) gibi klasik dönem Müfessirlerinin¹⁸ yanında Elmalılı Hamdi

Zağlûl Selam, Dâru’l-Meârif, Mısır, trs., s. 21-22; Fethi Ahmet Polat, “Bir İ’câzu’l-Kur’ân İddiası: Sarfe”, *Marife (Mu’tezile Özel Sayısı)*, Konya, 2003, s. 124.

12) 52/Târ/33-34.

13) 11/Hûd/13.

14) 10/Yûnus /38.

15) 2/Bakara/23.

16) 17/İsrâ/88.

17) Nuâym el-Himsî, *Fikretü İ’cazi’l-Kur’ân: Münzü’l-Ba’seti’n-Nebeviyye hatta ‘Asrine’l-Hazır maa Nakd ve Ta’lik*, Müessesetu’r-Risâle, Beyrût, 1980, s. 21.

18) Bkz.: Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Sadık Kamhavî, Daru İhyâi’t-Turasi’l-Arabî/Müessesetu’t-Tarihî’l-Arabî, Beyrût, 1992, C. 1, s. 34; Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkândî, *Bahru’l-Ulûlm*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve bşk., Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, 1993; C. 1, s. 102; Cârullah Ebu’l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakaiki Gavamizi’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fi Ucûhi’t-Te’vil*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Mektebetu’l-Ubeykan, Riyad, 1998, C. 3, s. 187; Ebu’l-Fida İmâdüddin İsmâil b. Ömer, İbn Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed ve bşk., Müessesetu Kurtuba, Kahire, 2000, C. 1, s. 26; Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, Müessesetu’r-Risâ-

Yazır, Mustafa Merâğî, İbn Aşûr, Mevdûdî, Şa’râvî gibi modern dönem müfessirlerinden¹⁹ ve Mustafa Sadık er-Râfî (ö. 1356/1937) gibi modern dönem i’câz araştırmacılarından²⁰ birçok ismin tehadî âyetlerinin nüzûl kronolojisi hakkında çoktan aza doğru bir aşamanın varlığını dolayısıyla da yukarıdaki tertibe yakın bir sıralamayı savundukları görülmektedir.

Yukarıdaki âyetler dışında İbn Kesîr gibi bazı müfessirler, Kasas sûresinin 49. âyeti²¹ gibi başka âyetleri tehadî bağlamında değerlendirmişlerse de²² müfessirlerin çoğu yalnızca yukarıdaki âyetleri tehadî çerçevesinde yorumlamışlardır. Bazı i’câz araştırmacılarına göre Kasas sûresi 49. âyetiyle beraber İsrâ sûresi 88. âyetinde tehadî söz konusu değildir. Zira her iki âyette de Kur’ân’ın benzerinin getirilmesi hususunda herhangi bir istek bulunmamaktadır.²³ Fakat kanaatimizce söz konusu âyetlerde doğrudan Kur’ân’ın bir bölümü ya da tamamının benzerinin getirilmesi istenmese de bu âyetlerin tehadî bildirmediğini söylemek güçtür. Zira bir eserin benzersizliği ifade edilirken onun benzerinin getirilemeyeceği sonucu kendiliğinden ortaya çıkar. Dolayısıyla bahsi geçen âyetlerde Kur’ân’ın benzersizliği ifade edilmek suretiyle, onun benzerinin getirilemeyeceği sonucunu çıkarmak güç değildir.

Tehaddî âyetlerinin nüzûl kronolojisi hakkındaki tartışmaların olağan olması gerektiğini belirtenlere göre aynı sûre içinde hem Mekki hem de Medeni âyetlerin bulunması

---

le, Beyrût, 2008, s. 646; not: klasik dönem müfessirlerinin önemli isimlerinden biri olan Tâberî’inin tehadî âyetlerinin nüzûl kronolojisi hakkında herhangi bir görüş ortaya koymadığı görülmektedir. bkz.: Tâberî, *Câmi’u’l-Beyân*, C. 1, s. 395-397, C. 12, s. 182-184, 343-345, C. 15, s. 75-77.

- 19) Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, C. 4, s. 2770; Ahmet Mustafa el-Merâğî, *Tefsiru’l-Merâğî*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût, 1985, C.1/1, s. 65; Muhammed Tahir İbn Aşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvîr*, Daru Sahnun li’n-Negri ve’t-Tevzi’, Tunus, trs., C. 2/1, s. 337; Ebû’l-A’la Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, Çev. Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, C. 2, s. 380, C. 5, s. 542; Muhammed Mütevellî eş-Şa’râvî, *Tefsiru’s-Şa’râvî*, el-Ezher Mecmeu’l-Buhûsi’l-İslâmiyye, el-İdâretu’l-‘Amme, el-Buhûs ve’t-Telif ve’t-Tercüme, Ahbaru’l-Yevm, Kahire, trs., C. 14, s. 8729, a.y., *Mu’cizetu’l-Kur’ân*, C.1, s. 120-121.
- 20) Mustafa Sadık er-Râfî, *İ’câzu’l-Kur’ân ve Belâgatü’n-Nebeviyye*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrût, 1973, s. 169-170; Mennâ’u’l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Mektebetu Vehbe, Kahire, trs., s. 250-251; not: Kur’ân’ın i’câzı hakkında klasik dönemde yazılmış ve günümüze kadar ulaşmış önemli bazı kaynaklarda tehadî âyetleri üzerinde durulduğu halde bunların nüzûl kronolojisi üzerinde doğrudan bir tartışmanın içine girilmediği anlaşılmaktadır. Bkz.: el-Hattâbî, *Beyânu İ’câzi’l-Kur’ân*, s. 21-71; er-Rummânî, *en-Nuket fî İ’câzi’l-Kur’ân*, s. 75-113; el-Bâkîlânî, *İ’câzu’l-Kur’ân*, s. 19-29.
- 21) İlgili âyetin meâli şöyledir: “(Resûlüm!) De ki: Eğer doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden (bana ve Musa’ya inan kitaplardan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!”
- 22) İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, C. 1, s. 313-314; benzer görüşler için bkz.: Ebû’l-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdîr Hân b. Hasan b. Ali el-Kannevcî, *Fethu’l-Beyân fî Makâsidi’l-Kur’ân*, el-Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut, 1992, C. 1, s. 107.
- 23) Salah Abdulfettâh el-Hâlidî, *İ’câzu’l-Kur’âni’l-Beyânî ve Delâilu Mesderihi’r-Rabbânî*, Dâru Ammâr, Amman, 2000, s. 51-52.

mümkün olduğundan söz konusu âyetlerin kronolojisi hakkında farklı görüşlerin olması doğal karşılanmalıdır. Çünkü her âyetin nüzül kronolojisinin tespit edilmesi güçtür. Öte taraftan bazı Mekkî âyetlerin üslûbu Medenî âyetlere, Medenî olanların ise Mekkî âyetlere benzemesi de mümkündür.²⁴

Kanaatimizce tehadfî âyetlerini yer aldıkları sûrelerden istisna tutacak ve ayrı zamanlarda nüzûllerini gösterecek bir rivayet olmadığından Mekkî sûrelerde olanlar Mekke'de, Medenî sûrelerde yer alanların da Medine'de nazil olduklarına hükmedilebilir.²⁵ Bu durumda birçok kişi tarafından tehadfî âyetlerinin nüzül kronolojisi hakkında iddia edilen çoktan aza doğru bir seyrin olmadığı anlaşılmaktadır.

3. MENÂR TEFSİRİNDE TEHADDÎ

Menâr Tefsir'inde tehadfî konusuyla ilgili temelde üç husus üzerinde durulmaktadır; birincisi tehadfînin kanıtsal değeri, ikincisi tehadfî âyetlerinin yorumsal mahiyetleri, son olarak da tehadfî âyetlerinin nüzül kronolojisi tartışması.

Menâr Tefsir'i müelliflerinden Reşîd Rızâ, Kur'ân-ı Kerim'de İsrâ sûresi 88. âyeti dâhil aşağıda belirtilen âyetlerle beraber beş âyetin tehadfî anlamını taşıdığını ifade etse de²⁶ başka yerlerde İsrâ sûresi 88. âyetinin herhangi bir meydan okuma anlamı taşımadığını belirtmektedir. Çünkü ona göre bahsedilen âyette meydan okumadan çok olgusal bir aciziyetten bahsedilmektedir.²⁷ Bu durumda İsrâ sûresi 88. âyeti istisna tutulduğunda Reşîd Rızâ'nın üzerinde durduğu dört âyet sırasıyla şunlardır.

- Yunus sûresi 38. âyet
- Hûd sûresi 13. âyet
- Tûr sûresi 33-34. âyetler
- Bakara sûresi 23-24. âyetler.²⁸

Reşîd Rızâ, Kur'ân'ın mucizevî özelliğine ve Hz. Muhammed'in Peygamberliğine kanıt olarak tehadfî âyetlerini örnek göstermektedir. Ona göre bu anlamda gelen tehadfî âyetleri, yeterli ve güçlü delillerdir.²⁹

24) Hımsî, *Fikretü İ'cazi'l-Kur'ân.*, s. 22-23.

25) Bu hususta detaylı bilgi için bkz., Zerkeşi, *el-Burhan*, C. 1, s. 193-194; Suyûtî, *el-İtkân*, s. 34-36; nitekim Mühessir Kâsimî (ö.1332/1914) de bu mevzuya değinmekte ve ona göre, Bakara sûresi hariç diğer tehadfî âyetlerinin yer aldığı sûreler Mekkî sûrelerdir. Bkz.: Muhammed Cemaluddin el-Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Dârü lhyâu'l-Kitabi'l-Arabbiyye, Beyrut, 1957, C. 2, s. 75.

26) Muhammed Reşîd Rızâ ve Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm el-Meşhur bi't-Tefsîri'l-Menâr*, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, Lübnan, 2005, C.1, s. 161; Not: Menâr Tefsîrinin Arapça nüshası kaynak gösterildiğinde *Tefsîru'l-Menâr* ismi; Arapça nüshası dışında Türkçe tercümesine de yer verildiğinde *Menâr Tefsîri* ismi kullanılmıştır.

27) Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, C. 12. s. 35-36; benzer görüşler için bkz.: el-Hâlidî, *İ'cazu'l-Kur'ân*, s. 52.

28) Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, C.1, s. 161; C. 12, s. 35-36.

29) Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, C.1, s. 181-182.

Kur’ân’ın ilahî kaynağı ile tehadî âyetleri arasında ilişki kuran Reşîd Rızâ’ya göre sayet geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir takım materyalistlerin iddia ettiği üzere Kur’ân-ı Kerim Hz. Muhammed’in zekâsının, psikolojik sezgisinin ya da bilgisinin bir ürünü olsaydı Hz. Peygamber, Kur’ân’ın benzersizliğiyle meydan okumazdı. Çünkü olağanüstü niteliğe sahip Kur’ân âyetlerini Hz. Muhammed’e isnat etmek aynı zamanda O’nu insanların en zeki ve kabiliyetlisi ilan etmek anlamına gelmektedir ki normal zekâya sahip olan hiç kimse bütün insanların ve imkân sınırlarını bilmediği bütün cinlerin kendisini aşamayacağını iddia etmez. Dolayısıyla Hz. Peygamber, Kur’ân âyetlerinin ilahî kaynaklı olduğuna kesin kanaat getirdiğinden kendisi, tüm peygamberler ve insanlar dâhil hiç kimsenin Kur’ân sûrelerine benzer bir sûre getiremeyeceğini Kur’ân’ın diliyle ifade etmektedir.³⁰

Tehaddî âyetlerinin nuzûl kronolojisi hakkında Reşîd Rızâ’nın değerlendirmelerine geçmeden sırasıyla söz konusu âyetlerin mahiyeti ile ilgili yorumlara yer verilecektir.

Reşîd Rızâ’ya göre “*Yoksa onu (Muhammed) uydurdu mu diyorlar? De ki: “Eğer sizler doğru iseniz, Allah’tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da (hep beraber) O’nun benzeri bir sûre getirin.”*”³¹ âyetinde geçen “...O’nun benzeri bir sûre getirin.” ifadesinden içeriği, gerçeğe ilişkin konuları içermese de üslup, nazım etkisi, hidayeti ve taşıdığı bilgi açısından Kur’ân âyetiyle eş değerde olan bir sûre istenmektedir.³² Dolayısıyla Reşîd Rızâ’nın, yukarıdaki tehadî âyetinde geçen ‘uydurma’ kaydını genelleştirmediği, sadece içerik ile sınırlandırdığı ve tehadî çerçevesini de bu bağlamda ele aldığı anlaşılmalıdır.

Reşîd Rızâ, bahsedilen âyette geçen “*benzeri bir sûre*” den neyin kastedildiği hakkında farklı tartışmaların olduğunu ifade etmektedir. Onun söz ettiği görüşlerden birine göre âyette istenilen sûre, Yunus sûresi kadar bir sûre iken diğerine göre ise sûreden kastedilen bir bölümdür.³³ Ne var ki bu iki görüşün yanlış ya da doğru olması hakkında bir yorum yapmayan Reşîd Rızâ, niteliği hakkında açıklamada bulunduğu bu sûrenin; üslup, nazım etkisi, hidayeti ve taşıdığı bilgi açısından Kur’ân sûrelerine benzemesi gereğini vurgulamaktadır. Ayrıca ona göre âyette geçen sûre kelimesinin nekre gelmesi Kevser dâhil bütün sûreleri kapsamaktadır.³⁴ Öte yandan Reşîd Rızâ’nın bu hususta yaptığı değerlendirmenin, klasik dönem bazı müfessirlerin görüşleriyle paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır.³⁵

30) Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, C. 11, s. 315; bu hususta benzer görüşler için bkz.: er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu’l-Gayb*, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 1981, C.2, s. 131-132; Ahmet Mustafa el-Merâğî, *Tefsiru’l-Merâğî*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût, 1985, C. 4/2, s. 108.

31) 10/Yunus/38.

32) Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, C. 11, s. 315.

33) Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, C. 11, s. 315.

34) Rızâ, *Menâr Tefsiri*, C. 13, s. 262.

35) İbn Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, C. 1, s. 319; Ebu’l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, el-Mektebu’l-İslâmî, Beyrût, 1983, C. 4, s. 33.

Reşîd Rızâ'ya göre Yûnus sûresi 38. âyetiyle yapılan meydan okuma, Kur'ân'ın kaynağı hakkında şüphede olanlara cevap niteliğini taşımaktadır.³⁶ Diğer taraftan söz konusu âyette uydurulmuş olma kaydı olmaksızın bir sûre ile tehdâfde bulunulması, iddia edildiği üzere inkârcıları hafife almakla bir ilişkisi bulunmamaktadır. Nitekim getirilecek benzer sûrenin gaybî haberler içermesi ve doğruyu yansıtmaması gerekmektedir.³⁷ Öte yandan ileride değinileceği üzere Reşîd Rızâ nüzûl kronolojisi bakımından tehdâf âyeti dâhil Yûnus sûresinin Hûd sûresinden önce nazil olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla bir sûre ile yapılan tehdâfın uydurulmuş on sûreden sonra geldiği kabul edilerek yapılan yorumlara Reşîd Rızâ öncelikle kronolojik açıdan karşı çıkmaktadır.

Reşîd Rızâ'nın tehdâf bağlamında ele aldığı diğer bir âyet ise Hûd sûresi 13. âyettir.³⁸ Yûnus sûresi 38. âyetinin aksine kalan diğer tehdâf âyetleriyle beraber bunun da şüphe edenlerden çok Kur'ân-ı yalanlayanlara cevap niteliğini taşıdığını ifade eden³⁹ Reşîd Rızâ, bu âyetle ilgili üzerinde durduğu önemli hususların başında "uydurulmuş olma" kaydı gelmektedir. Aşağıda detaylı olarak ele alınacağı üzere Reşîd Rızâ'ya göre uydurulmuş benzer sûre ifadeleriyle yapılan tehdâf, içinde peygamberlerin ve kavimlerinin kıssalarının yer aldığı sûrelere özgüdür ki bu sûreler A'raf, Yunus, Hûd, Hicr, Taha, Mu'minûn, Tasin'ler, Ankebut gibi uzun sûrelerdir. Hatta sûrelerin kapsamı genişletilerek Zariyat, Necm, Kamer, Hakka, Fecr gibi orta uzunluktaki sûreler de dâhil edilebilir. Yalnız kısa sûrelerin bu kapsamda ele alınması mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla Reşîd Rızâ'ya göre "Uydurulmuş benzer sûre" ifadesi hiçbir şekilde kısa sûreleri içermez. Özetle gerek Yûnus sûresi 38, gerek Hûd sûresi 13, gerekse Tûr sûresi 33-34. âyetleri itham ve yalanlamaya karşı meydan okumaktadır.⁴⁰ Fakat Reşîd Rızâ'nın yukarıda Yûnus sûresi 38. âyeti dışında kalan tehdâf âyetlerinin şüphe edenlerden çok Kur'ân-ı tekzip edenlere yönelik cevap niteliğinde olduğunu ifade etmesi tartışmalıdır. Zira aşağıda tehdâf âyetlerinden Bakara sûresi 23 ve 24. âyetlerini ele alırken Reşîd Rızâ'nın kendisi bu âyetlerin Kur'ân'ın kaynağı hakkında şüphe duyanlara meydan okuduğunu belirtmektedir.⁴¹ Kaldı ki Bakara sûresi 23. âyetindeki "Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız..."⁴² ifadesi de yapılan tehdâfın Kur'ân hakkında şüphe duyanlara yönelik olduğunu ortaya koymaktadır.

36) Rızâ, *Menâr Tefsiri*, C. 13, s. 262.

37) Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, C. 1, s. 162.

37) Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, C. 1, s. 12-163.

38) İlgili âyetin meâli şöyledir: "Yoksa, "Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin."

39) Rızâ, *Menâr Tefsiri*, C. 13, s. 262.

40) Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, C. 11, s. 317.

41) Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, C. 11, s. 318.

42) 2/Bakara/23.

Reşîd Rızâ'nın söz konusu âyet bağlamında üzerinde durduğu diğer bir husus ise âyette benzeri getirilmesi istenen on sûrenin özellikleri ve sayısal olarak “on” ifadesinin anlamıdır. Ona göre istenilen benzer sûrelerin özellikleri arasında kıssaları aktarılan Kur'ân'ın sergilediği belagat, üslûp, hüküm içermeye, ibret alma, terbiye ve eğitime özelliklerinin yer alması gerekir. Kısacası benzeri istenen on sûrenin de gerek lafız gerekse mana açısından kusurlardan arındırılmış olmalıdır.⁴³

Bunun dışında Hûd sûresi 13. âyetinde rakamsal olarak “uydurulmuş on sûre” ile tehaddîde bulunulmasını sûrelerdeki kıssalarla ilişkilendiren Reşîd Rızâ, insanların kıssalardaki benzersizliğe karşı acizyetlerinin bir iki sûrede değil ancak on sûrede gerçekleşebileceğini iddia etmektedir. Bu anlamda Kur'ân kıssalarındaki i'caz özelliğine değinen Reşîd Rızâ'ya göre kıssaların yer aldığı sûreler vezin ile fasılalarındaki nazımları ve üslupları bakımından farklı olsa da fesahat ve belagat incelikleri bakımından benzerdirler. İfade biçimlerinin her birinde özel bir nağme ve yepyeni bir etki gücünün olduğunu ifade eden Reşîd Rızâ'ya göre örneğin; farklı saatlerde Hz. Musa kıssası Taha, Şuarâ ve Kasas sûreleri dikkatlice dinlendiğinde her defasında bambaşka bir etkinin hissedildiği fark edilecektir.⁴⁴ Böylece Reşîd Rızâ'nın rakamsal olarak on sûre ile tehaddîde bulunulmasını kıssalardaki etkinliğe de bağladığı söylenebilir.

Esasen Reşîd Rızâ, Hûd sûresi 13. âyetinde “...uydurulmuş on sûre...” ile yapılan tehaddî üzerinde uzun bir değerlendirmeye gitmekte ve âyette yer alan on sûreyle yapılan tehaddînin hangi sûreleri kapsadığı noktasında farklı ihtimalleri değerlendirmeye çalışmaktadır. Ona göre şayet uydurulmaktan maksat yeniden diriliş ve ceza ile ilgili âyetlerin yer aldığı sûreler ise bu durumda uzun ve orta kısalıkta olan birçok sûre bu bağlamda değerlendirilebilir. Fakat Reşîd Rızâ, bu takdirde on sûreyle ortaya konulmak istenen tehaddînin anlamını yitireceğini düşünmektedir. Çünkü ona göre bu durumda mesele, yeniden diriliş ve cezaya indirildiğinden bir sûre ile on sûre arasında fark kalmaz. Reşîd Rızâ, aynı şekilde “...uydurulmuş on sûre...” ifadesinden hareketle Allah'ın Hz. Peygamber'e ve inananlarına müjdelediği nimetler ve onların düşmanlarına va'd ettiği dünyevî cezaların yer aldığı muhtemel sûreler üzerinde de durmaya çalışmaktadır. Fakat Reşîd Rızâ, değişik ihtimalleri de gözeterek “...uydurulmuş on sûre...” ile kastedilenin bu olmadığını belirtmektedir. Çünkü Reşîd Rızâ, bu takdirde ortaya konulan kriterler ile “on” sayısının elde edilmesinde bir dengesizliğin ortaya çıkacağını ifade ederek bu görüşe karşı çıkmaktadır. Sonuç olarak yukarıda da ifade edildiği üzere Reşîd Rızâ'ya göre “...Uydurulmuş on sûre...”den maksat içinde peygamber kıssalarının bulunduğu sûrelerdir. Çünkü bu sûreler, gerek sayısal açıdan gerekse lafzî ve ma'nevî i'cazın yönlerini içermeleri açısından tehaddînin hikmetini en iyi ortaya koyan sûrelerdir. Ayrıca muarızlarını aciz bırakması yönüyle Hz. Peygamber dâhil hiç kimse tarafından uydurulmuş olmadıklarını, Allah katından vahyedildiklerini daha güçlü bir şekilde yansıtmaktadır. Reşîd Rızâ'ya göre “...uy-

43) Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, C.1, s. 161.

44) Rızâ, *Menâr Tefsiri*, C.12, s. 32-33.

durulmuş on sûre...” ile yapılan tehadînin yer aldığı Hûd sûresinden önce nazil olup da peygamber kıssalarını içeren sûreler şunlardır; A’raf, Yunus, Meryem, Tahâ, Şuarâ, Neml, Kasas, Kamer, Sâd. Bunlara Taha sûresi de dâhil edildiğinde tehadîye konu olan on sûre tamamlanmış olmaktadır.⁴⁵ Fakat Reşîd Rızâ’nın yukarıda “...uydurulmuş on sûre...” ile yapılan tehadînin Fecr sûresi dâhil orta uzunluktaki sûreleri kapsadığını ifade etmesiyle az önce sıraladığı sûre isimleri arasında bir çelişki görünmektedir. Çünkü içinde peygamber kıssalarının yer aldığı uzun ve orta uzunluktaki sûreler dikkate alındığında sûre sayısı on rakamının çok üzerine çıkmaktadır. Bu durumda Reşîd Rızâ’nın söylediklerinden hangisini kabul etmek gerekir? Bu ise ayrı bir tartışma konusudur.

Kanaatimizce on sûreyle yapılan tehadînin kıssalardaki farklı etki gücüne ve manevî i’caza bağlanması subjektif bir değerlendirmedir. Çünkü i’caz noktasında bir sûre ile on sûre arasında net bir fark ortaya konulmamaktadır. Öyle ki dokuz sûrede yer alan kıssaların benzersizliği karşısında aciz olmayan biri neden sûre sayısı on olunca aciz kalmaktadır? Bunların mantıksal bir açıklaması bulunmamaktadır.

Yalnız Kur’ân’ın i’cazını sadece belagatinde arayanlara karşı Reşîd Rızâ’nın yaptığı itiraz isabetli görünmektedir. Zira ona göre iddia edildiği üzere Kur’ân’ın i’cazı yalnızca belagatıyla sınırlı olsaydı Yûnus sûresi 38. âyetinde bir sûreyle yapılan meydan okumadan sonra on sûre ile tekrar meydan okunmasına gerek kalmazdı. Ayrıca böyle bir durum yeni problemlerin doğmasına da neden olabilirdi. Çünkü bir sûreyle yapılan tehadîye karşılık verilip verilemeyeceğini bilmeden ve muarızlarına yeterli süreyi tanımadan, aynı bağlamda on sûreyle tehadînin yapılmasının bir anlamı kalmazdı. Bunun dışında Reşîd Rızâ, belagat uzmanlarının Hûd sûresinde on sûre ile yapılan tehadînin sayısal hikmeti karşısında suskun kalmalarını da hayretle karşılamaktadır.⁴⁶

Hûd sûresi 13. âyetinde geçen “*اِفْتَرَاهُ / O’nu uydurdu*” fiilindeki zamirin Kur’ân-ı Kerim’i işaret ettiğini ifade eden Reşîd Rızâ’ya göre Hz. Peygamber, Kur’ân-ı Kerim’i Yüce Allah’a isnat ettiğinden ve Allah’ın kendisine vahiy gönderdiğini ifade ettiğinden böyle bir ithamla karşılaşmıştır.⁴⁷

Kur’ân-ı Kerim’in Hz. Muhammed tarafından uydurulan bir yalan ya da başkasına yazdırıldığı ve kendisine sabah-akşam okunmakta olan öncekilerin masalları olduğu⁴⁸ yönünde ithamda bulunanların tarih ve dinler hakkındaki bilgisizlikleriyle övündüklerini ifade eden Reşîd Rızâ, onların bu noktadaki çarpık zihin yapılarına dikkat çekmektedir. Fakat Reşîd Rızâ’ya göre “...*Uydurulmuş on sûre...*” ile yapılan tehadî, bu iki ithamı da çürütmektedir. Reşîd Rızâ, bu ifadeyle tehadînin tartışmaya dayalı olmaktan çok pratik özelliği olan bir kanıt olduğunu belirtmektedir.⁴⁹ Bunun da ötesinde Reşîd Rızâ’ya

45) Rızâ, *Menâr Tefsiri*, C. 12, s. 28-32.

46) Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, C. 12, s. 35.

47) Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, C. 12, s. 27.

48) 25/*Furkân*/4-6.

49) Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, C. 12, s. 27.

göre imkânsız olduğu halde kıssaların uydurma olduğunun bir an için kabul edilmesi Hz. Peygamber’in her açıdan üstün ve tabi olmaya daha layık olduğu gerçeğini değiştirmez. Çünkü Hz. Muhammed bu noktada halen aşılmış değildir.⁵⁰

Yunûs ve Hûd sûrelerinde yer alan ilgili âyetlerdeki meydan okumanın gaybî haberler kabilinden i’caz çeşidini yansıttığını⁵¹ ifade eden Reşîd Rızâ’ya göre “...uydurulmuş on sûre” ile yapılan tehadînin iki yararlı sonucu bulunmaktadır. Birincisi bu tehadî âyeti, sûrelerdeki kıssaları uydurduğu yönünde Hz. Peygamber’e yapılan iftiranın geçersizliğini ortaya koymaktadır. İkincisi ise tehadî ile bakışların Kur’ân’a çevrilmesini ve zihinlerin O’nda yer alan hususlarla meşgul olması sağlanmaktadır. Böylece Kur’ân’ın sahip olduğu hikmet, irfan ve diğer yararların elde edilmesine katkıda bulunmaktadır.⁵²

Özetle Reşîd Rızâ’nın Hûd sûresindeki tehadî âyetiyle ilgili ifade ettiği inceliklerin kendisinden önce hiçbir bilge imama ya da söz ustasına verilmediğini⁵³ iddia etmesi abartılı olsa da sayısal açısından on sûre ve mane’î i’câz gibi hususlarda belirttiklerinin önemli olduğu söylenebilir.

Menâr Tefsir’inde tehadî bağlamında üzerinde durulmuş diğer âyetler ise Bakara sûresi 23. ve 24. âyetleridir.⁵⁴ Muhammed Abduh, Hz. Peygamber’in kişisel yetenekleri ve kültürel geçmişine vurgu yaparak muaraza için bütün imkânların Kur’ân’ın kaynağı hakkında şüphe içinde olanların lehine olduğunu belirtmektedir. Çünkü Kur’ân’ın mucize bir kelam olmadığını iddia edenler Arap dili alanında ileri gelen ve fesahat noktasında zirvede olanlardı. Nitekim bu alanda yapılan yarışmaların birçoğuna katılmış ve bunlarda başarı elde etmişlerdi. Buna karşın Hz. Peygamber, yarışmaya girenlerden biri olmadığı gibi dil ve fesahat noktasında bir şöhrete de sahip değildi. Durum bu olduğu halde doğru yolu göstermede olsun, üslup ve belagat açılarından olsun, O’nun getirdiğine benzer bir sûre getirmekten aciz olunmuşsa, bu durumda Kur’ân’ın ilahî kaynaklı bir kitap olduğu kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Kısacası Hz. Peygamber, akli ile Kur’ân’ın ilmine ulaşmadığı gibi O’nun ifade tarzı da Kur’ân’ın üslûp ve nazmına ulaşmamıştır.⁵⁵

Öte yandan “*Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız-...*”⁵⁶ gibi ifadeler inkarcıların gurur ve gayretlerini harekete geçirdiği halde inkarcılardan fesahat ve belagat

50) Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, C. 12, s. 35.

51) Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, C. 1, s. 161-162.

52) Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, C. 12, s. 36.

53) Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, C. 12, s. 37.

54) İlgili âyetlerin meâli şöyledir: “Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah’tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın.”; “Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.” Bkz.: 2/Bakara/23-24.

55) Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr*, C. 1, s. 160.

56) 2/Bakara/24.

sahibi olanlardan hiçbirinin karşı koymaya cesaret edememeleri Kur'ân'ın vahiy ürünü olduğunu ortaya koyan önemli kanıtlardan biridir.⁵⁷ Hâlbuki inkârcılar belagat alanında yarıştıkları gibi onlardan beklenen, Kur'ân'ın meydan okuma çağrısına karşı da bir süre getirmeleri değil miydi? Medine'ye kadar giderek Bedir, Uhud, Hendek'te Hz. Peygamber ve müminlerle savaşa girişenlerin, imkânları olsaydı benzer bir süre ile meydan okumaları daha mantıklı olmaz mıydı? Bunun cevabı açıktır. Onlar Kur'ân'ın meydan okumasına cevap veremedikleri için savaş yolunu seçtiler. Dolayısıyla benzer bir süre getirmede başarısız oldukları için silaha sarıldılar.⁵⁸

Bahsi geçen âyette yer alan "...*elbette yapamayacaksınız...*" ifadesi şart ve cevabın arasında yer alan itiraz yani parantez cümlesidir. Bu cümle ile âyetin içerdiği delilin kuvvetli oluşu ve inkârcıların Kur'ân'ın benzersizliği karşısındaki acizyetlerinin vurgusu artırılmıştır.⁵⁹

Esasen Kur'ân'ın bir sûresinin bile benzerinin getirilemeyeceğini kesin bir dil ile reddetmesi, Hz. Peygamber gibi akıl sahibi birinin vahiy olmaksızın kendi başına iddia etmesi mümkün değildir. Başka bir ifadeyle gaybî bilgileri bilen Allah dışında hiç kimse, gelecekte Kur'ân'ın benzerinin yapılamayacağını haber veremez. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere gelecekte Kur'ân'ın benzerinin yapılamayacağını haber verilmesi gaybî haberlerdendir. Bu bilginin Kur'ân'da yer alması da O'nun mucizeliğini yansıtan başka bir özelliğidir. Bakara sûresi 23. ve 24. âyetlerinin tefsirinde Reşid Rızâ'nın Kur'ân'ın i'caz yönünü vurgulayan önemli ifadeleri bulunmaktadır. Ona göre Hz. Peygamber ilim merkezlerinde bilgi edinen, nesir ve nazım alanlarında şöhret yakalayan biri olmadığı halde inkâr edenlere karşı belagat mucizelerini göstermiştir. Hâlbuki yukarıda ifade edildiği gibi Kur'ân'a karşı gelenler bu alanlarda uzman ve şöhret sahibi kimselerdi. Durum bu olduğu halde inkârcılar ne tek başlarına ne de evrende diğer bütün varlıkların desteğini alarak Kur'ân'ın bir sûresinin benzerini dahi ortaya koyamamışlardır.⁶⁰

Bahsi geçen tehadî âyeti bağlamında üzerinde durulan diğer bir husus ise âyette geçen "mislihi" ifadesindeki zamirin merciidir. Abduh'a göre bu âyete mahsus olarak zamir, Hz. Peygamber'e racidir. Başka bir ifadeyle Abduh, Bakara sûresi 23. âyeti hariç diğer tehadî âyetlerinde geçen "mislihi" kelimesindeki zamiri Kur'ân'a irca etmektedir. Ona göre böyle olması durumunda anlam bizi, Kur'ân sûrelerine benzer bir sûrenin getirilmesinde sadece okuma yazması olmayanlar acizdir diye bir sonuca da ulaştırmaz. Dolayısıyla âyetin ifade tarzının işaret ettikleri içerisine okuma yazması olanlar da girmektedir.⁶¹

Bakara sûresindeki tehadî âyetinde geçen "mislihi" kelimesinin mercii hususunda tartışmaların Abduh'tan çok önce başladığını söylemekte yarar vardır. Zira hicrî dördün-

57) Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, C. 1, s. 163-164.

58) Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, C. 1, s. 164.

59) Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, C. 1, s. 164.

60) Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, C. 1, s. 164.

61) Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr*, C. 1, s. 160.

cü asrın başlarında vefat eden klasik dönem müfessirlerinden Taberî, tefsirinde bu hususa değinmektedir. Fakat Taberî, başka bir tehdâfî âyeti olan Yûnus sûresi 38. âyetinde zikredilen “sûre” ifadesinden hareketle Bakara sûresi 23. âyetinde mislihi ifadesinde yer alan zamirin sûreye dolayısıyla Kur’ân’a raci olduğunu belirtmektedir.⁶² Râzî de Taberî gibi zamirin Hz. Peygamber’den çok Kur’ân’a raci olmasını daha doğru bulmaktadır.⁶³ Zira ona göre söz konusu kelimedeki zamir, Hz. Peygamber’e irca edildiğinde muarazada bulunan kişinin de Hz. Peygamber gibi ummî olması gerekir. Bu durumda Hz. Peygamber’in ummîlik vasfını taşımayan, başka bir ifadeyle okuma yazması olan birinin muarazada bulunabileceği şüphesi gündeme gelebilir ki bunun kabul edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla Râzî’ye göre “mislihi” kelimesindeki zamirin Kur’ân’a irca edilmesi -böyle ihtimalleri bertaraf ettiğinden- daha isabetlidir.⁶⁴ Klasik dönem müfessirlerinden Maverdî (ö.450/1058) ve Modern dönem müfessirlerinden İbn Aşûr ve kısmen de Tabâtâbâî gibi bu hususta Abdüh ile aynı görüşü paylaşan başka bir ifadeyle “mislihi” kelimesindeki zamirin Hz. Muhammed’e (s.a.v.) raci olmasını mümkün gören isimler⁶⁵ olsa da Elmalılı Hamdi Yazır gibi birçok isim de zamirin Kur’ân’a raci olduğunu belirtmektedir.⁶⁶

“Mislihi” ifadesindeki zamirin mercii hakkında yapılan tartışmaları bir kenara koyarsak, Özetle Bakara sûresi 23. ve 24. âyetleri şüphe içinde olanlara cevap niteliği taşımakta ve kendisinden önce nazil olan bütün sûrelerin benzersizliğini teyid etmektedir. Hatta Kur’ân sûreleri içerisinde en kısa olan Kevser sûresini de bu anlamda te’yid etmektedir. Çünkü Kevser sûresi Mekke’de, Bakara sûresi ise Medine’de nazil olmuştur.⁶⁷ Dolayısıyla Bakara sûresindeki tehdâfî âyetleri Kevser sûresinin de mu’cizeliğini kanıtlamaktadır. Fakat Reşîd Rızâ’ya göre Kevser sûresinin i’cazı, nazım ve üslubuna değil, “îcazına” ve sûrenin başı ile sonunda bulunan gaybî haberlere dayanmaktadır.⁶⁸ Böylece Reşîd Rızâ,

62) Tâberî, *Câmi’u’l-Beyân.*, C. 1, s. 397-398.

63) Fakat Yûnus sûresi 38. âyetinin tefsiri sırasında ise Râzî, Bakara sûresi 23. âyetindeki zamirin Hz. Muhammed’e (s.a.v.), Yunus sûresi 38. âyetinde yer alan zamirin ise Kur’ân’a raci olduğunu belirtmekle kendisiyle çelişmektedir. Bkz.: Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, C. 17, s. 101.

64) Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb* C. 2, s. 128-129; bu hususta benzer görüşler için bkz.: Muhyiddin Mehmed el-Kocavî, *Hâşiyetu Muhyiddîn Şeyhzâde ‘ala Tefsîri’l-Kâdî el-Beyzâvî*, thk. Muhammed Abdulkadir Şahin, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, 1999, C. 1, s. 393-395; İbn Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, C. 1, s. 314; Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Hâzin, *Lübâbu’t-Te’vîl fi Me’âni’t-Tenzîl*, y.y., 1899., C. 1, s. 31.

65) Bkz.: Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdî., *en-Nuket ve’l-Uyûn Tefsîru’l-Maverdî*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, trs., C. 1, s. 84; İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, C. 2/1, s. 338; Tabâtâbâî, *Tefsîru’l-Mizân*, (çev.), C. 1, s. 116; Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, C.1, s.43-44.

66) Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili.*, C. 1, s. 269.

67) İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 79-83.

68) Rızâ, *Tefsîru’l-Menâr*, C. 11, s. 318. Yalnız bu konuda Reşîd Rızâ’nın aksine kısa sûrelerin tüm boyutlarıyla i’caz niteliğini taşımadığını ifade edenler de yok değildir. Örneğin; Şeyhülislam Mustafa Sabri, kısa sûrelerin i’caz niteliğine sahip olmadığını ileri sürmektedir. Bkz.: Mustafa Sabri, *Kur’ân Tercümesi Meselesi*, Çev. Süleyman Çelik, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 79-80.

farklı yönlerle olsa da tüm sûrelerin i'caz niteliğine sahip olduğunu düşünmekte ve Bakara sûresindeki tehadî âyetlerinin de istisnasız tüm sûrelerin mucizeliğini kanıtladığını belirtmektedir.

3.1. Tehaddî Âyetlerinin Kronolojik Tahlili

Menâr Tefsîr'inde tehadî âyetleriyle ilgili üzerinde durulan önemli hususlardan biri de söz konusu âyetlerin nüzûl kronolojisidir.

Bu konudaki tartışma, özellikle Hûd ile Yûnus sûrelerinde yer alan tehadî âyetlerinin nüzûl kronolojisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Reşîd Rızâ'nın cumhur olarak tanımladığı ve bizim de yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz âlimlere göre tehadî âyetleri, çoktan aza doğru bir sıralama ile nazil olmuştur.⁶⁹ Başka bir ifadeyle, öncelikle Kur'ân'ın tamamıyla meydan okunmuş, ardından on sûre ve en sonunda bir sûreyle meydan okunmuştur. Fakat Reşîd Rızâ bu konuda cumhurun hata ettiğini düşünmektedir. Çünkü ona göre "...uydurulmuş on sûre..." ile yapılan tehadînin anlamını kavramadıklarından cumhur, böyle bir sonuca ulaşmıştır. Kaldı ki, nüzûl sırasına göre Hûd sûresi Yûnus sûresinden sonra nazil olmuştur. Hûd sûresindeki tehadî âyetinin daha önce nazil olduğunu gösteren hiçbir sahih rivayet bulunmamaktadır. Reşîd Rızâ, inkârcılar tarafından Hz. Peygamber'e yöneltilen ithamların geçersiz kılınması için, mutlak manada Yûnus sûresi 38. âyetinde bir sûreyle yapılan tehadîden sonra "...uydurulmuş on sûre..." ile tehadîde bulunulmasını gerekli olduğunu düşünmektedir. Çünkü yukarıda da ifade edildiği üzere Reşîd Rızâ, Hz. Peygamber'e yapılan ithamların bir sûre ile özellikle de kısa bir sûreyle geçersiz kılınmasını mümkün görmemektedir.⁷⁰

Reşîd Rızâ ve cumhurun tehadî âyetleriyle ilgili görüşlerini karşılaştırmadan önce onların hangi sıralamayı esas aldıkları hakkında bilgi verilmesi yararlı olacaktır:

Reşîd Rızâ'ya göre tehadî âyetlerinin nüzûl kronolojisi şu şekilde olmuştur:

- İsrâ sûresi 88. âyet
- Yûnus sûresi 38. âyet
- Hûd sûresi 13. Âyet⁷¹
- Tûr sûresi 33-34. âyetler⁷²
- Bakara sûresi 23-24. âyetler

69) es-Semerkândî, *Bahrü'l-Ulûlm*, C. 1, s. 102; el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, C.1, s.34; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. 3, s. 187; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, C. 1, s. 26; es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 646; er-Rafîf, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s. 169-170; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, C.4, 2770; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merağî*, C.1/1, s. 65; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, C. 2/1, s. 337; Mevdûdî, *Tefsîmu'l-Kur'ân*, C. 2, s. 380, C. 5, s. 542; Şa'ra'vî, *Tefsîru's-Şa'ra'vî*, C. 14, s. 8729.

70) Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, C. 12, s. 26-28.

71) Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, C. 1, s. 161.

72) Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, C. 12, s. 35-36.

Cumhura göre tehadî âyetlerinin nüzûl kronolojisi:

- Tûr sûresi 33-34. âyetler
- Hûd sûresi 13. âyet
- Yûnus sûresi 38. âyet
- Bakara sûresi 23. âyet
- İsrâ sûresi 88. âyet.⁷³

Gerek Reşîd Rızâ'nın gerekse cumhurun tehadî âyetlerinin nüzûl kronolojisi hakkındaki görüşleri hakkında sağlam bir değerlendirme yapmak için, meydan okuma âyetlerinin geçtiği sûrelerin nüzûl kronolojisinin aşağıda tablo şeklinde verilmesi uygun olacaktır.

Bazı İslâmî ve oryantalist kaynaklara dayandırılan tehadî âyetlerinin yer aldığı sûrelerin nüzûl kronolojisi şöyledir:⁷⁴

Tablo 1. Tehaddî Âyetlerinin Yer Aldığı Sûrelerin Nüzûl Sırası

Bazı İslâmî kaynaklara dayandırılan nüzûl sıralaması		Nöldeke'ye göre nüzûl sıralaması		Blashére'e göre nüzûl sıralaması	
Sûre ismi	Nüzûl sıralaması	Sûre ismi	Nüzûl sıralaması	Sûre ismi	Nüzûl sıralaması
Bakara	86	Bakara	91	Bakara	93
Yûnus	50	Yûnus	84	Yûnus	86
Hûd	51	Hûd	75	Hûd	77
İsrâ	49	İsrâ	67	İsrâ	74
Tûr	75	Tûr	40/24	Tûr	22

Dolayısıyla tehadî âyetleri istisna edilmeden, sûrelerin nüzûl sıralaması dikkate alınarak İslâmî kaynaklara göre meydan okuma âyetleri şu sırayla nazil olmuştur

- İsrâ sûresi 88. âyetiyle Kur'ân'ın tamamıyla meydan okunmuştur.
- Yûnus sûresi 38. âyetiyle benzeri bir sûre ile meydan okunmuştur.
- Hûd sûresi 13. âyetiyle “uydurulmuş on sûre” ile meydan okunmuştur.
- Tûr sûresi 34. âyetiyle Kur'ân gibi bir söz, dolayısıyla da tamamıyla meydan okunmuştur.

73) Hımsî, *Fikretü İ'cazi'l-Kur'ân*, s. 21.

74) Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi'-t-Temyîz Letâifu'l-Kitâbi'l-Aziz*, thk. Muhammed Ali Buhârî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût, C. 1, s. 98-99; Zerkeşi, *Burhan*, C. 1, s. 193-194; es-Suyutî, *İtkân*, s. 34-36; bu sıralamaya yakın sonuçlar için ayrıca bkz.: Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 86-87; Yıldırım, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 19-20; Nöldeke'nin sûrelerin nüzûl sıralaması için bkz.: Theodor Nöldeke, *Über den Ursprung des Qorans*, Georg Olmsverlagsbuchhandlung Hildesheim, y.y., 1961, s. 11-12.

- Son olarak ise Bakara sûresi 23. âyetiyle “benzeri bir sûre” ile meydan okunduğu anlaşılmaktadır.
- Fakat gerek Nöldeke gerekse Blashér’in verdikleri nüzûl sıralamasına göre meydan okuma âyetleri şöyle olmuştur:
- Tûr sûresi 34. âyetiyle Kur’ân gibi bir söz, dolayısıyla da tamamıyla meydan okumuştur.
- İsrâ sûresi 88. âyetiyle Kur’ân’ın tamamıyla meydan okunmuştur.
- Hûd sûresi 13. âyetiyle “uydurulmuş on sûre” ile meydan okunmuştur.
- Yûnus sûresi 38. âyetiyle benzeri bir sûre ile meydan okunmuştur.
- Son olarak ise Bakara sûresi 23. âyetiyle “benzeri bir sûre” ile meydan okunmuştur.

Yukarıdaki sıralama, bazı âlimler tarafından tehadî âyetlerinin nüzûl kronolojisi hakkında cumhurun görüşü olarak ifade edilen çoktan aza doğru bir meydan okuma ile paralellik göstermektedir. Bu durumda tehadî âyetlerinin nüzûl kronolojisi hakkında cumhurun görüşü olarak verilen çoktan aza doğru sıralama, İslâmî kaynakların verdikleri sûrelerin nüzûl sıralamasına değil de müsteşriklerden Nöldeke ve Blashér’in verdikleri sûrelerin nüzûl sıralamalarına uymaktadır. Fakat *Menâr* Tefsir’i müfessirlerinden Reşîd Rızâ’nın iddia ettiği sıralama ise, İslâmî kaynakların verdiği sûrelerin nüzûl sıralamasına uymaktadır.

Yukarıda belirtilen tehadî âyetlerinin kronolojisi hakkında Reşîd Rızâ ile aynı görüşü paylaşanlar⁷⁵ olduğu gibi bu meselede; Reşîd Rızâ’nın gerek sayısal açıdan Hûd sûresi 13. âyetinde geçen “on” rakamının anlamı hakkında yaptığı değerlendirmelerin gerekse aynı bağlamda yaptığı kronolojik tahlillerin gereksiz olduğunu iddia eden Seyyid Kutub gibi isimler de bulunmaktadır. Kutub’a göre Kur’ân’daki meydan okuma âyetleri, iddiayı ortaya atanların durumuna ve söylenen sözün ortamına bakar. Zira Kur’ân pratiğe dayanan ve belirli olan durumlara karşılık verir.⁷⁶ Başka bir ifadeyle Seyyid Kutub, tehadî âyetlerindeki hususların, sûre ya da ilgili âyetlerin bağlamından çok, muhatapların durumuna göre şekillendiğini düşünmektedir.

Esasen Kutub da Reşîd Rızâ gibi Hûd sûresindeki tehadî âyetinin Yûnus sûresinde yer alan tehadî âyetinden önce nazil olduğunu ortaya koyan bir kanıtın olmadığını ifade etmektedir. Nitekim bunun aksini iddia edenlerin zoraki bir tertip oluşturma çabasında olduklarını belirterek onlara karşı çıkmaktadır.⁷⁷ Fakat Kutub’u bu noktada Reşîd

75) eş-Şatî, *el-İ-câzû'l-Beyânî li'l-Kur'ân*, s. 67-69.

76) Seyyid Kutub, *ft Zilâl'il Kur'ân*, Çev. Salih Uçan ve bşk., Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1991, C. 4, s. 48.

77) Bu konuda Râzî’yi örnek vermek mümkündür. Örneğin; Râzî, tehadî âyetlerini istisna etmeksizin Yunus sûresinin Hûd sûresinden önce nazil olduğunu kabul ettiği halde tehadî âyetlerinin çoktan aza doğru bir sıralama ile nazil olduğunu iddia ederek kendisiyle çelişmektedir. Bkz.: er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* C. 2, s. 128; C. 17, s. 187.

Rızâ’dan farklı kılan ise onun tehadî âyetlerine yüklediği anlamdır. Çünkü meydan okuma âyetleri arasında herhangi bir kronolojik sıralamanın bulunmadığını ileri süren Kutub, tehadî âyetlerindeki maksadın nicelikten çok nitelik itibarıyla Kur’ân’ın benzerinin getirilemeyeceği düşüncesi olduğunu belirtmektedir. Başka bir ifadeyle ona göre meydan okuma âyetlerindeki gaye, Kur’ân’ın tamamı, bir bölümü ya da bir sûresi ile ilgili değil, aksine Kur’ân’ın herhangi bir bölümünün uydurulması iddiasına karşı yapılan meydan okumanın kendisidir. Böyle olunca bir sûre ya da on sûre ile yapılan tehadî arasında fark yoktur.⁷⁸

Ne var ki Reşîd Rızâ, tehadî âyetleri üzerinde yaptığı incelemesine dayanarak bu âyetlerin kronolojik açıdan muhatapların durumundan çok, sûrelerin bağlamına göre oluşturulduğunu belirterek düşünsel açıdan yukarıdaki görüşe karşı çıkmaktadır.⁷⁹ Fakat bize göre tehadî âyetlerinin nüzûl sebepleri arasında muhatapların durumunun göz ardı edilmesi hatalıdır. Örneğin; Bakara sûresindeki tehadî âyetinin Kur’ân’ın ilahî kaynağı hakkında şüphe duyan müşrik Arap ve inkârcı Yahudilere cevaben⁸⁰; İsrâ sûresindeki tehadî âyetinin ise Kur’ân’ın benzerini getirebileceklerini iddia eden Nadr b Haris’in iddiasına cevap olarak nazil olduğu⁸¹ rivayet edilmektedir.

SONUÇ

Tehadî âyetlerinin sayısı hakkında farklı görüşler olsa da nüzûl kronolojisi tartışmasına konu olan âyetler, genellikle müfessirler tarafından tehadî bağlamında değerlendirilmektedir. Bu makalede; tehadî âyetlerinin nüzûl sırası meselesinde, görüşlerine yer verdiğimiz müfessirlerden hiçbiri, Reşîd Rıza kadar bu konuyu etraflıca ele aldığı söylenemez. Hatta çoğu müfessirin tehadî âyetlerinin nüzûl kronolojisi hakkındaki değerlendirmelerinin, derinlikli bir araştırmaya dayanmadığı söylenebilir. Çünkü bu âyetlerin nüzûl sırasının, çoktan aza doğru bir seyirle nazil olduğunu söyleyenler, genellikle sûrelerin nüzûl sırasına dikkat etmeden; mantıksal bir değerlendirmeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Fakat kanaatimizce sûrelerin nüzûl kronolojisi göz ardı edilerek, tehadî âyetlerinin nüzûl sıralamaları hakkında yapılan değerlendirmeler eksik kalır.

Esasen tehadî âyetlerinde muarazanın gerçekleşmesi için zordan kolaya doğru bir aşama söz konusu değildir. Söz konusu sûrelerdeki bağlamlarına bakıldığında tehadî âyetlerinin nüzûlundeki belirleyici etkenin, Kur’ân karşıtlarının onun kaynağı hakkındaki iddia ve şüphelerinin olduğu söylenebilir. Örneğin; Hûd sûresinde yer alan tehadî âyetinde, Kur’ân’daki haber ve kıssaların uydurulduğu iddiasına karşı “uydurulmuş on sûre” istenirken, Bakara sûresi 23. âyetinde Kur’ân’ın ilahî kaynağı hakkındaki şüpheye karşı benzeri bir sûre getirilmesi istenerek Kur’ân karşıtlarının şüphelerinin giderilmesi

78) Seyyid Kutub, *fî Zilâl’il Kur’ân*, C. 4, s. 48-49.

79) Rızâ, *Tefsîru’l-Menâr*, C. 12, s. 35-36.

80) et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, C. 1, s. 395.

81) İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, C. 5, s. 84.

hedeflenmiştir.

Tehaddî ayetlerini Kur'ân'ın i'câz özelliğinin ispatı dışında Hz. Muhammed'in peygamberliği hususunda da yeterli bir kanıt olarak gören Reşîd Rıza, çoğu müfessirden farklı olarak tehaddî ayetlerinin nüzûl kronolojisi ile ilgili oldukça önemli bilgilere yer verdiği anlaşılmaktadır. “Uydurulmuş on sûre” ile yapılan tehaddînin kapsamı dışında ilgili âyette yer alan “uydurma” kaydını geçmiş peygamberlerin ve kavimlerinin kıssalarına indirgemesi ve buradan hareketle kısa sûreleri söz konusu âyetin bildirdiği tehaddî kapsamından çıkarması da tartışmalıdır. Zira Hûd sûresinden önce nazil olan Fil ve Burûc sûresi gibi bazı sûrelerde geçmişe dönük haberler sunulmaktadır. Dolayısıyla bahsi geçen âyetteki tehaddî kapsamını kıssalarla sınırlandırmak isabetli olmayabilir. Bütün bunlara rağmen Reşîd Rıza'nın özellikle sûrelerin bağlam ve nüzûl sıralarına vurgu yaparak bu husustaki görüşlerini delillendirmeye çalışması önemlidir. Üstelik yaptığımız incelemede Reşîd Rıza'nın ileri sürdüğü tehaddî ayetlerini içeren sûrelerin nüzûl sıralaması, İslamî kaynaklardaki sûrelerin nüzûl sıralamasına daha yakın olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammed ve Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm el-Meşhur bi't-Tefsîri'l-Menâr*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2005.
- _____, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l-Menâr*, Çev.: Mehmet Erdoğan ve bşk., Ekin Yayınları, İstanbul, 2011.
- el-Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyîb, *İ'câzu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1971.
- el-Bûtî, Muhammed Said Ramazan, *min Revâi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1999.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara, 1997.
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Thk.: Muhammed Sadık Kamhavi, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabî/Müessesetu't-Tarihi'l-Arabî, Beyrût, 1992.
- el-Cevzî Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrût, 1983.
- Ebû Fehr, Mahmûd Muhammed Şakir, *Medâhilu İ'câzi'l-Kur'ân*, Metbaatu'l-Medenî, Kahire, trs.
- Enver Arpa, *“İ'câzu'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”*, AÜİFD, Ankara, 2002, C. 43, S. 81-107.
- el-Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, Thk.: Abdulhamîd Hendâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2002.

- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya‘kub, *Besâiru Zevi’-t-Temyz Letâifu’l-Kitâbi’l-Aziz*, Thk.: Muhammed Ali Buhârî, el-Mektebetu’l-İlmiyye, Beyrût, trs.
- el-Hâlidî, Salah Abdulfettâh, *Î‘câzu’l-Kur’âni’l-Beyânî ve Delâilu Mesderihi’r-Rabbânî*, Dâru Ammâr, Amman, 2000.
- el-Hattâbî, Ebû Süleyman Hammad b. Muhammed b. İbrahîm, *Beyânu Î‘câzi’l-Kur’ân (Selâsu Resâil fî Î‘câzi’l-Kur’ân içinde)*, thk.: Muhammed Halefullah Ahmed ve Muhammed Zağlûl Selam, Dâru’l-Meârif, Mısır, trs.
- el-Hâzin, Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbu’t-Te’vîl fî Me’âni’t-Tenzîl*, y.y., 1899.
- el-Hımsî, Nuâym, *Fikretu Î‘cazi’l-Kur’ân: münzü’l-Ba’seti’n-Nebeviyye hatta ‘Asrine’l-Hazır maa Nakd ve Ta’lik*, Müessesetu’r-Risâle, Beyrût, 1980.
- İbn Akil Mûsa, Muhammed b. Hasan, *Î‘cazu’l-Kur’âni’l-Kerîm Beyne’l-İmam es-Suyûtî ve’l-‘Ulemâ*, Daru’l-Endülüs el-Hadra, Cidde, 1997.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve’t-Tenvîr*, Dâru Sahnun li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, Tunus, trs.
- İbn Kesir, Ebu’l-Fida İmâduddin İsmâil b. Ömer, *Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm*, Thk.: Mustafa Seyyid Muhammed ve bşk., Müessesetu Kurtuba, Kahire, 2000.
- İbn Manzur, Ebû’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü’l-Arab*, Dâru Sadır, Beyrut, 1993.
- el-Kannevcî, Ebû’l-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasan b. Ali, *Fethu’l-Beyân fî Makâsidi’l-Kur’ân*, el-Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut, 1992.
- el-Kasımî, Muhammed Cemaluddin, *Mehâsinu’t-Te’vîl*, Dâru İhyâu’l-Kitabi’l-Arabbiyye, Beyrut, 1957.
- el-Kocavî, Muhyiddîn Mehmed, *Hâşiyetu Muhyiddîn Şeyhzâde ‘ala Tefsîri’l-Kâdî el-Beyzâvî*, Thk.: Muhammed Abdulkadir Şahin), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- el-Mâverdî, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nuket ve’l-Uyûn Tefsiru’l-Mâverdî*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, trs.
- Mennâ‘u’l-Kattân, *Mebâhis fî Ulâmi’l-Kur’ân*, Mektebetu Vehbe, Kahire, ts.
- el-Merâğî, Ahmet Mustafa, *Tefsiru’l-Merağî*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût, 1985.
- Mustafa Sabri, *Kur’ân Tercümesi Meselesi*, Çev.: Süleyman Çelik, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Kutub, Seyyid, *fî Zilâl’il Kur’ân*, Çev.: Salih Uçan ve bşk., Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- Nöldeke, Theodor, *Über den Ursprungdes Qorans*, Georg Olmsverlagsbuchhandlung Hildesheim, y.y., 1961.

- Polat, Fethi Ahmet, “Bir İ‘câzu’l-Kur’ân İddiası: Sarfe”, *Marife (Mu‘tezile Özel Sayısı)*, Konya, 2003.
- er-Râfî, Mustafa Sadık, *İ‘câzu’l-Kur’ân ve Belâgatü’n-Nebeviyye*, Daru’l-Kitabi’l-Arabî, Beyrût, 1973.
- er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu’l-Gayb*, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 1981.
- er-Rummânî, Ebu’l-Hasan Ali b. İsa, *en-Nuket fi İ‘câzi’l-Kur’ân*, (*Selâsu Resâil fi İ‘câzi’l-Kur’ân içinde*), Thk.: Muhammed Halefullah Ahmed ve Muhammed Zağlûl Selam, Dâru’l-Meârif, Mısır, trs.
- es-Semerkândî, Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru’l-Ulûlm*, Thk.: Ali Muhammed Muavviz ve bşk., Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, 1993.
- es-Suyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Thk.: Şuayb el-Arnâvûd, Müessesestu’r-Risâle, Beyrût, 2008.
- eş-Şatî, Aişe Abdurrahman bint, *el-İ‘câzü’l-Beyânî li’l-Kur’ân*, Dâru’l-Meârif, Kâhire, trs.
- Şimşek, Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011.
- et-Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr, , *Câmi‘u’l-Beyân ‘ân T’evîl-i Âyi’l-Kur’ân*, Thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Dâru Hicr, Kahire 2001.
- Tabâtabâî, es-Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fi Tefsîri’l-Kur’ân*, Çev.: Vahdettin İnce, Kevser Yayınevi, İstanbul, trs
- Yıldırım, Suat, *Kur’ân’da Ulûhiyyet*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2010.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murteza el-Hüseynî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Thk.: Mustafa el-Hicâzî, et-Turâsu’l-‘İlmî, Kuveyt, 2001.
- ez-Zemahşerî, Carullah Ebu’l-Kasım Mahmûd b. Ömer *el-Keşşâf ‘an Hakaiki Gavamizi’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fi Ucûhi’t-Te’vîl*, Thk.: Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Mektebetu’l-Ubeykan, Riyad, 1998.
- ez-Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Abdullah *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, Thk.: Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahîm, Dâru’t-Turâs, Kahire, 1984.